

ПЪТИЩА КЪМ СВЕТА НА ДРУГИТЕ. ПРЕВОДНИТЕ КНИГИ НА ИЗДАТЕЛСТВО „ХРИСТО Г. ДАНОВ“ В ПЪРВОТО МУ ДЕСЕТИЛЕТИЕ (1960 – 1970 Г.)

Йоанна Гудалова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Настоящият текст си поставя за цел да проследи пътя на пловдивското социалистическо издателство „Христо Г. Данов“ в първото десетилетие от създаването му. Текстът конструира съотношението между печатаната преводна и българска литература, както и между различните преводни творби в посочения времеви отрязък. Статията поставя акцент върху първите западноевропейски и американски творби, които задават нова книгоиздателска стратегия, изграждаща нов тип читателска аудитория в Народна република България.

Ключови думи: преводна художествена литература; издателство „Христо Г. Данов“; книгоиздателска стратегия

В уводните думи на книгата „Българската литература като световна“ Димитър Камбуров пише:

Преводите не бяха направени от думи, а от светове и различни стилове. Тогаваашната ми невинна, неназована среща със световната литература (възприемана като удоволствие, което носи вина) превърна книгите в средство за телепортиране. Едва ли метафората „прозорец“ би дошла в съзнанието на хора, принудени да наричат своя дом „стената“¹ (Kamburov 2020, р. 9).

Преводните творби за българските читатели по времето на социализма у нас се оказват прозорецът към другостта, към непознатото за читателската аудитория до този момент. Те са шансът да достигнеш до реалност, която е различна и дори опозиционна на наложените критерии за литература. Доколко изграждането на този прозорец към света на другите е било лесно занимание за книгоиздателите в Народна република България? Как е постигнат този труден и отговорен процес? Нека проследим чрез историята на Държавно издателство „Христо Г. Данов“ в първото десетилетие от създаването му.

Издателство „Христо Г. Данов“ започва да пише своята нова история през 1960 г. В първия книгоиздателски план, който Издателството получава директно от „Полиграфиздат“ като възложена в цифри задача, присъстват общо 21 планирани издания – 4 заглавия за учебници на висшите училища в града, 4 заглавия, обвързани с политическата практика, 6 заглавия със селскостопанска тематика, 6 заглавия, свързани с медицина, и само 1 заглавие е отредено за художествена литература. Директорът Петко Величков отбелязва, че 15 от заглавията Издателството е получило от „Полиграфиздат“, а останалите 6 то трябва само да осигури (F. 1262, оп. 1, а.е. 77, л. 1).

Въпреки че профилът на пловдивското издателство е определен като универсален за разлика от този на специализираните софийски издателства, от запазените архивни документи ясно проличава, че „Полиграфиздат“ се стреми „Христо Г. Данов“ да съсредоточи своята дейност върху необходимостта от печатането на учебна литература за висшите учебни заведения в града. По-голямата част от книжната продукция, която излиза от печат, е в сферата на селското стопанство и медицината. Показателен е фактът, че първата възложена за издаване книга от издателство „Христо Г. Данов“ е „Дифтерия“ на Борис Тосков, а в проектотематичния план заложената само една художествена творба е неозаглавена и е част от шестте заглавия, които Издателството само трябва да определи.

Още тук, през 1960 г., в „Христо Г. Данов“ постъпва предложение за издаване на преводна художествена литература. На 18.02.1960 г. Александър Стоянов изпраща оригинал и превод на романа „Атомна крепост“ на руския автор Иван Цацулин. Творбата представлява съветски шпионско-приключенски роман, в който героите са разделени на два лагера – руснаци и американци, като всеки от тях иска да завладее Космоса. Американците се опитват да попречат на съветските си противници, но в същото време правят опит да започнат и ядрена война, за чието избухване да обвинят по-късно враговете си. В крайна сметка, руснаците успяват да разобличат подлия план на Уилям Прайс и екипа му и дори се оказва, че разполагат с лаборатория, която работи върху отстраняването на възможността за атомна агресия. Романът на Цацулин обаче насочва симпатиите на читателите и към американците, които, от своя страна, се опитват да спрат огромната експанзия на комунизма, а това, в съчетание с всички фантастични елементи и измислени планети, прави творбата неподходяща за българската читателска аудитория. На 09.03.1960 г. от Издателството отговарят на Стоянов, че по препоръка на „Полиграфиздат“ и по тяхна лична преценка не смятат да издават приключенска литература. Съветват го да се свърже с Издателство „Народна култура“, но преводът на романа така и не е публикуван, не стига до българския читател и не успява да разколебае критериите му за идеологическа и партийна истина (F. 1262, оп. 1, а.е. 45, л. 9).

Издателите, от друга страна, продължават да търсят сред съветските автори правилното заглавие за отпечатването на първата си художествена книга. В проектотематичния план за 1960 г. откриваме заглавието „Най-младият син на Партията“², роман от писателите Лев Касил и Макс Поляновски. Заглавието ясно заявява целите на редакционната колегия – насочен към най-младата читателска аудитория, този роман трябва да възпита любов към наложените комунистически ценности и да осигури изграждането на устоите им във времето. Изборът му обаче е по-скоро знак на отчаяние. Защото става дума за преиздание: през 1950 Издателство „Народна младеж“ вече е публикувало превода, нещо повече – книгата се е превърнала в част от задължителната за прочит литература и продължава да се издава чак до 1985 г. (общо пет издания). Остава неясно дали издателство „Христо Г. Данов“ не получава правата за преиздание, дали пък съвсем съзнателно не разиграва сюжета на „отчаяното“ единствено възможно решение, но виждаме, че то променя това свое намерение и заменя посоченото заглавие с българско произведение. Този избор несъмнено повече се вписва в идеята за издателство, което наследява името на известния възрожденец Христо Г. Данов и ще трябва да функционира като достоен продължител на заветите му за всенародно просвещение. Пловдивското социалистическо издателство заменя „Най-младият син на партията“ с „Ленко“ на Георги Караславов и творбата е одобрена и променена с писмо № I 1711/11.03.1960 г. (F. 1262, op. 1, а.е. 98, л. 21).

Чрез представянето на герои младежи романът „Ленко“ на Караславов следва същата стратегия на насочване към най-младите читатели. Романът цели да внуши на юношите любов към комунистическите ценности, вяност към идеологията на Българската комунистическа партия и ненавист към фашистите. Чрез одобреното художествено заглавие „Полиграфиздат“ се стреми да изгради пловдивското новооткрито издателство като инструмент за цялостното идеологическо прекрояване на литературното поле. Издателите от Пловдив не се отказват от това свое лице и се опитват да се придържат към него, като отново обръщат поглед към преводна литература от съветските страни. Одобрени са две други произведения – „В живота навлязоха романтици“ от Михаил Златогоров и „Абитуриенти“ на Александър Копиленко. Чрез издаването на творби, които представят младежи строители на новия комунистически свят, издателите продължават прокараната от романа „Ленко“ вече линия и изграждат книгоиздателска стратегия, в чиято целева група попада българската комунистическа младеж.

В последвалите няколко години броят на отпечатаните художествени творби започва осезаемо да нараства. От три за година те стават осем, в периода 1962 г. – 1969 г. се движат между 12 и 31 броя, за да достигнат 36 художествени заглавия през 1970 г., или 50 % от общата книжна продукция за година – цел, която си поставя директорът Петко Величков в първата година от работата на Издателството:

Изниква остро въпросът за увеличения чувствително обем на художествената литература. По обема на тиражно издателските коли тя трябва да има не по-малко от 50% от общия план на тиражно издателските коли – единственият почти път за намаление на големите загуби, които носят учебниците... (Ф. 1262, оп. 1, а.е. 77, л. 2).

Художествените творби според издателите са пътят, който ще им помогне да се справят с големите финансови загуби. Освен увеличения брой на този тип литература обаче се увеличава делът и на преводните творби в него, като се променя тематиката на цялата художествена книжна продукция. В периода 1960 г. – 1967 г. преводните заглавия се движат от две до цели тринадесет. Техният брой е почти изравнен с този на оригиналните творби и наблюдаваме разлика от три-четири заглавия в ползва на печатаната българска литература. Най-голям дял от преводните заглавия заемат руските творби – 58% от всички. През 1962 г. и 1963 г. за първи път освен руски произведения се появяват и единични гръцки, турски, финландски и унгарски заглавия.

Плавно променящата се книгоиздателска стратегия несъмнено се дължи на промяна в редакторския колектив на Издателството. През 1961 г. на мястото на тогавашния редактор на художествена литература Петър Митев³ застава Георги Стоянов⁴. Пътищата му с „Христо Г. Данов“ се пресичат, когато Издателството се съгласява да издаде първата му повест – „Лесно щастие“, а в същата година с него се свързва приятелят му Киркор Папазян, който вече е стилев редактор в Издателство „Христо Г. Данов“, и му предлага да заеме редакторското място. Състоялата се по-късно среща между Георги Стоянов и директора Петко Величков окончателно дава началото на съвместната им работа. Размишлявайки за тази среща в книгата си „Паметта на сърцето. Видяно и преживяно“, Стоянов споделя:

Гласуваха му доверие и човекът застана начело на институцията, сработваше се с колектива. (...) Беше амбициозен и даваше път на хубавите идеи и намерения (Stoyanov 2015, р. 83).

Добрите идеи на новия редактор на художествена литература и доверието, което му гласува директорът на пловдивското издателство, поставят началото на първите промени в книгоиздателската практика на „Христо Г. Данов“. Георги Стоянов превръща Издателството в трибуна за младите автори от Пловдив и окръга, които нямат почти никакъв шанс да станат част от Съюза на българските писатели, който Стоянов определя като „цитадела, в която можеш да попаднеш само ако имаш солидни поръчители и връзки“ (Stoyanov 2015, р. 93). Така Издателството започва да отпечатва творби на автори като Коста Странджев, Светомир Бабаков, Емил Калъчев.

През 1964 г. „Христо Г. Данов“ за първи път си позволява да промени изцяло зададената посока към света на другите. Издателството включва в плана си за работа английски и американски автори. В споменатата година е отпечатан

романът „Път към висшето общество“ на Джон Брейн, както и издание, което помества „Улица „Консервна“ и „За мишките и хората“ от Джон Стайнбек. Двете книги включват произведения, които се появяват за първи път у нас и се опитват да привлекат, да отговорят и да изградят нови очаквания на една съвсем различна читателска аудитория. И въпреки че и в двете преводни издания място заема социалната тема за неравенството, която втъкава в себе си персонажи от нисшите обществени слоеве и работническата класа, тези текстове стоят съвсем различно на фона на всички отпечатани до този момент преводни творби, които възхода на новия комунистически свят. В двете издания от 1964 г. зад проблема за огромната пропаст между бедността и богатството се крият редица други послания, които като че ли в един момент излизат на преден план. Стремешът на Стайнбек да ни представи социалния и психологическия план на ежедневието на редица персонажи, принадлежащи към най-бедното съсловие, изгражда визията за един хуманен свят, който принадлежи на добротата, приятелството и борбата със самотата. В този свят важно място заема мечтите. Копнежът по по-добро живеене тук е освободен от всякакъв идиологичен хоризонт, от всякакви партийни лозунги – явни или индиректни. Тъкмо това остро ги оразличава от романи като „Ленко“ и „В живота навлязоха романтици“, в които идеологическият хоризонт заявява настойчиво присъствие. Романтиката по строежа на новия социалистически свят е заменена с очарованието на това да имаш лична мечта и сам да достигнеш до нея. Героите не се стремят към изграждането на по-справедлив свят, а към заемане на по-добро, по-високо място в общественото устройство. Както Джордж и Лени мечтаят за своя ферма, за това да застанат на мястото на собствениците, така и Джо Лемптън от „Път към висшето общество“ копнее да се изкачи в обществената стълбица.

„Път към висшето общество“ осигурява на българската читателска аудитория среща с новия английски роман чрез един от ярките представители на следвоенното поколение писатели, наречени „сърдити млади хора“. Според повечето изследователи една от най-отличителните черти на тези творци е гневът им и категоричното, открито заявяване на този гняв в обществото. Какво проектира той обаче? Бунтарският дух на героите се преобразува в енергия за битка с общественото устройство дотолкова, доколкото тези персонажи копнеят да застанат на по-високо стъпало в йерархията. Водеща е ролята на отделния индивид и както отбелязва Клео Протохристова, успехът на целия роман „Път към висшето общество“ се крие в неговия главен герой (Protohristova 1980, p. 10). Джо Лемптън възпламва в себе си редица прояви на романовата традиция: шурмуване на обществените върхове в пикаресковата литература, мотивът за изгубените илюзии на френския критически реализъм, спасяването на героя от сивото бедно ежедневиe благодарение на обаятелността му, което откриваме в булевардните романи. Качествата на „Път към висшето общество“ несъмнено се дължат не само

на поставената социална тематика. Водейки повествованието от свое име, Джо Лемптън ни разкрива конфликтите на психичния си свят – мислите си, мотивите си за взетите решения. Той има способността да ни въздейства и въвлеча като читатели във всичко онова, което му се случва. Живеейки през него, читателят на ранния български соц попива от една чужда (не само непозната, но и невъзможна, дори забранена за него) опитност. Романът на Джон Брейн съчетава традицията и духа на своето време, а българските читатели за първи път се срещат с този синтез и с този различен тип романовост. Поставено е началото на една преводна продукция, която е решаващо важен знак за новия път, по който се развива книгоиздателската стратегия на „Христо Г. Данов“.

Двете разгледани издания осигуряват любопитството, а след това и трайния интерес на националната аудитория. Те начертават нови пътища и поставят началото на редица преводи, които се доказват като алтернативни на социалистическия реализъм. В периода 1965 г. – 1967 г. са отпечатани творби като „Живот във висшето общество“ на Джон Брейн, „Благодатният четвъртък“ на Джон Стайнбек, „Един тлъст англичанин“ на Кингсли Ейми, „Човекът, който имаше съвест“ от Самърсет Моъм, „Устата ми хубава, очите ми зелени“ на Селинджър и др. Година преди Пражката пролет издателство „Христо Г. Данов“ вече е натрупало заглавия, които пряко кореспондират с настъпващите обществено-политически промени. Редом до творби, посветени на честванията на 50-годишнината от Великата октомврийска революция, застават и книги, които до този момент е било немислимо да се появят на българския книжен пазар. Литературната алтернативност започва да съжителства с наложените социалистически норми в изкуството.

Разбира се, променената видимост на Издателството, проявените черти на търсена алтернативност не остават без санкционни намеси. През 1967 г. за първи път отдел „Пропаганда и агитация“ на ЦК под ръководството на Вълчо Киров прави проверка на Издателство „Христо Г. Данов“. В изготвения доклад от проверката са споменати пропуските, на които то трябва да обърне внимание в бъдещите планове за работа. Една от тях се оказва ниският процент издадена преводна литература от братските социалистически страни през последните три години от работата на Издателството. Проблеми с преводната литература се открояват и при избора на заглавия. Книгата „Един тлъст англичанин“ на Кингсли Еймис е определена като „пикантно четиво“, а освен това:

Издателството, респективно редакторът на преводна литература подцени значението на предговора към някои издания от западни автори, в които да се осветлява творческото направление на автора и правилно да се насочи читателят. Ако това беше извършено на романа „Начин да се обичаме“ от Стан Барстоу, нямаше да се стигне до противоречиви мнения и оценки за неговото възпитателно въздействие. (F. 1262, оп. 1, а.е. 82, л. 42)

Оказва се, че причината за пропуските в работата на пловдивското издателство се крие в редакторския му състав. Предприети са редица действия срещу Георги Стоянов. През 1967 г. Стоянов отпечатва в „Христо Г. Данов“ третата си повест „Когато се разделяме“, а негативните реакции не закъсняват. Във вестник „Литературен фронт“ се появява статията „Когато си имаш издателство“. В нея Атанас Лазовски обвинява Стоянов в злоупотреба със служебно положение. Няколко дни по-късно във вестник „Отечествен фронт“ е публикувана още една статия – „Когато си нямаш издателство“. В нея Михаил Василев критикува първия роман на Стоянов „Грях“ и отново отправя обвинения за ниската художествена стойност на творбите му, както и за възползване от редакторското място в „Христо Г. Данов“ от страна на автора.

На 11 юни 1968 г. на съвещание в отдел „Пропаганда и агитация“ отново се разглежда работата на Държавно издателство „Христо Г. Данов“. Решава се съдбата на основното проблемно ядро в работата му – профила на издаваната художествена литература. Директорът Петко Величков уверява, че след направената проверка вече са взети мерки за промяна, и прави ключово предложение, което ще се окаже решаващо за защитата на нова книгоиздателска стратегия. Според директора би било добре да се разреши на „Христо Г. Данов“ да издава творби на български класици за сметка на очевидно нежеланата от ръководството преводна западноевропейска литература. През 1968 г. се наблюдават опити издателство „Христо Г. Данов“ да стопира издаването на преводна западноевропейска и американска литература, и книгоиздателите два пъти отказват предложение за превод на романа на Ерих Мария Ремарк „Нощ в Лисабон“, като постепенно се ориентират към печатането основно на български произведения, излизайки от границите на локалното и насочвайки се към по-известни столични автори. Така до края на десетилетието в тридесет – тридесет и шест заглавия книжна продукция за година откриваме само две-три преводни творби от „проблемните“ страни. За сметка на това преводните съветски творби започват плавно да нарастват, подкрепени и от идеологически български произведения като „Ленко“ на Георги Караславов, който е преиздаден и през 1968 г., и през 1970 г.

Преводните издания обаче вече са факт, читателите на тази нежелана и отхвърляна литература, печатана през последните три-четири години от Издателството, вече са реален фактор, чието присъствие не може да се пренебрегва. Изградената читателска аудитория очаква още подобни творби и въпреки заявената нова книгоиздателска стратегия, ориентирана към оригиналната литература, през 70-те и 80-те год. на 20. век издателство „Христо Г. Данов“ дава началото на редица поредици, подобно на варненското издателство „Георги Бакалов“, което започва своята дейност заедно с пловдивското социалистическо издателство. Морското издателство залага на тематични

поредини като „Морски новели“, библиотека „Океан“, „Морета, брегове и хора“, докато „Христо Г. Данов“ дава началото на поредиците „Фантастика“ и „Преводна литература“, чрез които продължава да развива отхвърляната през 1968 г. от властта преводна литература. В тях място намират за първи път творби на автори като Итало Калвино, Рей Бредбъри, Жорж Сименон, но и са преиздадени романи като „Път към висшето общество“. В предговора към изданието от 1980 г. Клео Протохристова отбелязва, че всяка преиздадена творба се появява като нова на литературната сцена поради промяната на читателската аудитория, която я възприема (Protohristova 1980, p. 5). Публиката вече е натрупала необходимия опит чрез творбите, които издателство „Христо Г. Данов“ е отпечтало в първото десетилетие от дейността си. Тя вече има възможността да позиционира този роман в цялата жанрова традиция, представена в превод у нас.

Настоящата статия направи опит да проследи преводните текстове от първото десетилетие на пловдивското социалистическо издателство „Христо Г. Данов“ и открие значимостта на някои от тях в контекста на изграждането на нови възможности пред читатели в Народна република България. Периодът 1960 – 1970 г. разкрива пътя към света на другите, по който поема пловдивското издателство „Христо Г. Данов“. Издателството прави завои, променя книгоиздателски стратегии, но не се отказва от това да изгради нов тип читатели, ориентирани извън наложените в изкуството норми за творене. Затова и пловдивските издатели остават в съзнанието на читателите си като онези, които са предоставили възможността да надникнеш в света на другостта и да поискаш да останеш в този свят.

БЕЛЕЖКИ

1. Преводът на цитата е мой.
2. В архивния документ думата „Партия“ в заглавието е изписана с главна буква.
3. Петър Митев е първият редактор на художествена литература в пловдивското издателство. Архивните документи показват, че дейността му в „Христо Г. Данов“ е кратка и през 1961 г. заминава за София, където му е предложена работа.
4. Преподавайки дълго време в родното село Конуш и околността, през 1959 г. Стоянов получава различни предложения за работа в Пловдив. Симпатите му към опозиционния младежки съюз преди години обаче елиминират възможностите му да стане секретар или служител в Музея на революционното движение. Така за кратко Георги Стоянов е назначен за журналист във в. „Отечествен глас“, но след това сам се оттегля, когато му е отказано обещаното по-рано пловдивско жителство.

ЛИТЕРАТУРА

- ПРОТОХРИСТОВА, К., 1980. *Поглед във времето. – Път към висшето общество.* Пловдив: Христо Г. Данов.
- СТОЯНОВ, Г., *Паметта на сърцето. Видяно и преживяно.* Пловдив: Хермес.
- KAMBUROV, D., *Bulgarians Writing Abroad: Import and (Re)export of the Outsourced Production. – Bulgarian Literature as World Literature.* Bloomsbury academic.

Цитирани архивни документи:

- ДА „Пловдив“, ф. 1262, оп. 1, а.е. 77, л. 1.
- ДА „Пловдив“, ф. 1262, оп. 1, а.е. 45, л. 9.
- ДА „Пловдив“, ф. 1262, оп. 1, а.е. 98, л. 21.
- ДА „Пловдив“, ф. 1262, оп. 1, а.е. 77, л. 2.
- ДА „Пловдив“, ф. 1262, оп. 1, а.е. 82, л. 42.

REFERENCES

- PROTOHRISTOVA, K., 1980. *Pogled vav vremeto. – Pat kam vissheto obshtestvo.* Plovdiv: Hristo G. Danov.
- STOYANOV, G., *Pametta na sartseto. Vidyano i prezhiviyano.* Plovdiv: Hermes.
- KAMBUROV, D., *Bulgarians Writing abroad: Import and (Re)export of the Outsourced Production. Bulgarian Literature as World Literature.* Bloomsbury academic.

Cited archival documents:

- State Archives „Plovdiv“, Fund 1262, Register 1, Archival Unit 77, Page 1.
- State Archives „Plovdiv“, Fund 1262, Register 1, Archival Unit 45, Page 9.
- State Archives „Plovdiv“, Fund 1262, Register 1, Archival Unit 98, Page 21.
- State Archives „Plovdiv“, Fund 1262, Register 1, Archival Unit 77, Page 2.
- State Archives „Plovdiv“, Fund 1262, Register 1, Archival Unit 82, Page 42.

**PATHS TO THE OTHER'S WORLD. TRANSLATED BOOKS
AT HRISTO G. DANOV PUBLISHING HOUSE
IN THE FIRST DECADE OF ITS ACTIVITY (1960 – 1970)**

Abstract. The present paper aims to trace the development of the Plovdivian socialist publishing house “Hristo G. Danov” in the first decade after its establishment. This publication delineates the proportion between translated and Bulgarian literature, as well as between the various translated works in the said period. The article puts an emphasis on the first works of Western European and American literature that set a new publishing strategy, building a new kind of reading audience in the People's Republic of Bulgaria.

Keywords: translated fiction; publishing house Hristo G. Danov; publishing strategy

✉ **Yoanna Gudalova, PhD Student**

WoS Researcher ID: KHU-1569-2024

Plovdiv University Paisii Hilendarski

24, Tzar Assen St.

4000 Plovdiv, Bulgaria

E-mail: ygudalova@uni-plovdiv.bg